

**Preocupări edilitare, lupta împotriva incendiilor și
legislație specifică în Roma imperială (sec. I-III d.Chr.)**

Lt.col. Cătălin Eftene-

*Inspectoratul pentru situații de urgență „Dealul Spirii”
al municipiului București*

Un capitol fascinant al istoriei universale este acela al evoluției unui sătuc obscur de pe malul Tigrului care a devenit orașul Roma, iar acesta s-a transformat, într-un interval de câteva secole, în Roma sălpâna lumii. Orasele care alcătuiau osatura Imperiului Roman, nu reprezentau decât vastul teritoriu al Romei, cel mai mare oraș-stat din istorie, după opiniia lui Wolf Schneider. În toate regiunile cucerite, romani au întemeiat orașe, iar pe cele distruse le-au reconstruit. Acestea au fost legate de capitală printr-o rețea de drumuri vastă și bine pusă în punct, fiind constructori talentați și neobosiți. Căile de comunicație terestre erau vitale, pentru deplasarea rapidă a armatei romane, cea mai complexă mașină de război a antichității, care putea ajunge într-un timp record în zonele de staționare sau de conflict. Odată cu soselele inflorâciile orașelor, comerțul și viața cotidiană. Cele mai multe orașe au fost ridicate în partea apuseană a imperiului, deoarece partea orientală era împânzită de citadelile elenistice, care au servit drept model. De altfel, realizările urbane și politehnice din epocă au avut un substanțial aport grecesc, îmbogățit de ingeniozitatea tehnică romană.

*Via Appia, una din arterele principale ce leagă
Roma de portul Brundisium, de la Adriatică*

Spiritul organizator al cuceritorilor latini a creat un aparat administrativ foarte bine pus în punct, care nu lăsa nimic în voia întării. Forța acestui aparat constă în armătura legislativă a statului, dublată de o impresionantă putere militară. Marile realizări constructive au fost posibile datorită instituțiilor puternice, instituții ale căror modele au supraviețuit până în zile de astăzi. Excepțional Roma, modelul suprem, orașele romane erau ierarhizate foarte strict. Cel mai înalt grad îl aveau aceleia cu rang de *colonia*, urmate de *municipii* și *civitates*, deosebindu dintre ele făcând-o, drepturile locuitorilor, conform legilor în vigoare, și instituțiile orașenești. La fel ca și în așezările greco-elenistice, se punea accent foarte mare pe edificiile și amenajările publice: teatre, tempe (băi publice), foruri (centrele politico-economice ale orașelor), fântâni publice, biblioteci, grădini, școli și circuri.

Din Britannia până la Eufrat toate orașele romane se asemănau între ele. Locuințele romanilor avuți erau foarte spațioase și se bucurau de tot confortul și luxul oferit de o civilizație rafinată. Ele dispuneau de apă curentă datorită branșamentelor la conductele

publice și erau prevăzute cu sisteme de încălzire proprii, constituite din țevi de ceramică prin care circula aburul fierbință.

Una din problemele importante ale edilității romane era alimentarea cu apă a orașelor. În acest scop au fost construite numeroase apeducte ce transportau, pe lungimile zeci de km, apele captate din izvoare sau râuri. Ele erau construite pe arcade pentru traversarea văilor, iar pe traseul subteran conductele erau prevăzute cu cămine de vizitare. În amonte de rezervorul aflat la zidurile orașului (*castellum*), erau instalate decantatoare de aluvioni, plane sau verticale. Din *castellum* apa trecea în bazinul de distribuție, compus din trei compartimente, fiecare cu o destinație precisă: băi publice, fântâni publice și guri de incendiu, precum și pentru aprovizionarea utilizatorilor privați. La mijlocul secolului I d.Hr., în Roma funcționau nouă apeducte totalizând 428 km lungime. În vremea lui Augustus (27 i.Hr.-14 d.Hr.), fiecare locuitor al marului oraș dispunea de un debit de apă considerabil și anume 1800 l/ză. În condițiile unei populații de peste un milion de susținute, exista și legislație severă în domeniul, inspirată din cea greacă, iar pentru aplicarea ei a fost înființată funcția de *curator aquarum* (administrator al apelor) cu atribuții de verificare a cantității și calității apelor și de a amenda pe cei vinovați de folosirea frauduloasă a apei publice.

Ruinele termelor lui Caracalla (sec. III)

Nici canalizarea urbană nu era mai prejos, astfel canalul de pe axul stâzii colecta apă pluvială a rigolei surâzii și pe cea evacuată din locuințe. Debitul acestor galerii de canalizare debăsuia în canalul colector magistral, numit *Cloaca Maxima*. Pe traseele canalelor se aflau, din loc în loc, guri de vizitare (putei) protejate cu câte o lespede de piatră. Deși era capitala unui vast imperiu, Roma se întindea pe o suprafață de aproximativ 14 km², o întindere mult mai mică decât Cartagina, Siracusa sau Babilonul. Marea problemă a acestui oraș a fost aglomerația. În secolul al II-lea d.Hr., în Roma trăiau peste 1,1 milioane de susținute, ceea ce înseamnă o densitate de aproape 80000 de oameni pe km². Cetatea a început să se dezvolte accelerat după răboiale punice (sec. III-II i.Hr.), când a fost invadată de un guvoi imens de oameni. În loc să crească în întindere, metropola a crescut în înălțime, căci s-au construit foarte multe case, majoritatea dintre ele având de la 6 până la 12 etaje. Datorită faptului că unele dintre imobile ajunseseră să aibă o înălțime de 35 m, Augustus a limitat acest lucru până la 21 m, ceea ce permitea construirea n 7 etaje.

Deși această măsură ameliora starea de lucruri, majoritatea strădujelor nu depășea 3 m înălțime, ceea ce însemna că acestea erau niște defileuri întunecoase, iar la etajele inferioare ale imobilelor razele soarelui nu ajungeau aproape niciodată. Înțind cont de disponerea foarte înghesuită a locuințelor și datorită folosirii lemnului ca material de construcție, se poate imagina ușurința cu care se propaga un incendiu. Pe timpul lui Nero (54-68 d.Hr.), autoritățile au luat în calcul și înălțimea străzilor, fixând drept înălțime

maximă pentru imobile dublul largimii căilor de comunicație. Locuințele oamenilor de rând din Roma aveau în majoritatea cazurilor funcțiunea de dormitor, fiind compuse dintr-o singură încăpere, cu o suprafață de maximum 10 m². Nu era de mirare că sub același acoperiș se aflau 150 de astfel de locuințe, adică aproximativ 500 de suflete. Dacă un asemenea imobil era cuprins de flăcări, și acest lucru nu era rar, ocupanții etajelor superioare rareori se puteau salva. Pentru a ajunge în exterior trebuiau să coboare mai mult de 200 de trepte pe o scară foarte îngustă din lemn, un fapt aproape imposibil. Foarte plastic ne descrie situația satiricul Iuvenal (sec I d.Hr):Singur dacă-ăr fi să fiu/ N-aș tănu după Suburra, și-aș trăi într-un pustiu/ Mai tihnit decât în urbea unde spaima te pândește./ Ba o stradă-nstreagă arde, ba un zid se prăbușește/ Sunt o mie de primejdii...". Cei ce locuiau la etajele de jos

suferau din cauza eternei igrasii, iar nefericitii de la nivelurile superioare, pe timpul verii se înăbușeau de căldură. Pentru a sta în aceste văgăuni, oamenii plăteau chirii de specula și nu se bucurau de nici o protecție în cazul reziliției contractului, putând fi aruncați oricând în stradă. Pentru a-și câștiga simpatia oamenilor de rând, atât Cezar cât și Augustus li scuteau pe acestia, timp de un an, de plata chiriei. Aceste măsuri produceau pagubă proprietarilor, iar aceștia făceau tot ce puteau pentru a nu-și diminua veniturile. În acest scop construiau zidurile de temelie foarte subziri iar perejii de paianță erau atât de subrezi încât prăbușirea unor astfel de construcții devenise ceva obișnuit. Augustus se lăuda că găsise un oraș din lemn și l-a lăsat unul clădit din marmură. Pentru a combate eficient flagelul incendiilor,

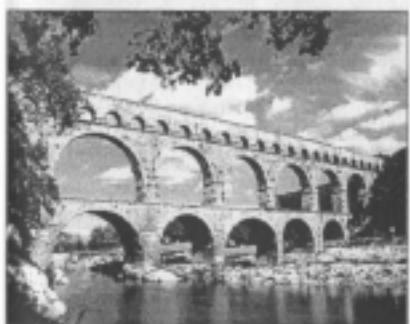
Cloaca Maxima - canalul colector magistral din Roma antică

Imperatul a organizat, pentru prima oară în istorie, o structură profesionistă de intervenție, constituită pe baze militare. Această măsură, combinată cu impunerea unor reguli de urbanism și de prevenire a făcut ca focurile să nu mai fie atât de dese. Totuși, în perioada imperială, marele oraș a suferit din cauza cătorva mari incendii: pe timpul lui Nero în 64, al lui Titus în 80, sub Commodus în 191 și sub Carinus în 283.

Din pricina aglomerării excesive, Cezar a hotărât ca circulația carelor și cărujelor cu poveri să se desfășoare numai pe timpul nopții, astfel orașul era acaparat în totalitate de

pietoni. În timpurile Republicii existau trei magistrați numiți *triumviri nocturni*, a căror principală îndatorire consta în a veghea la siguranța orașului pe timp de noapte, inclusiv coordonarea operațiunilor de stingere a incendiilor. În subordinea lor se aflau sclavii publici (*servi publici*) care erau împărțiți pe cartiere și la porțile orașului, în grupuri de elite 20 până la 30 de persoane. Cu o dotare rudimentară, aceștia intervenneau pentru stingerea focurilor izbucnite. Cu timpul, datorită dezvoltării orașului și înmulțirii numărului de incendii, acest sistem s-a dovedit a fi deficitar. În anul 6 d. Hr., în urma unui pârjol ce a distrus un cartier de locuințe al marelui oraș, împăratul Augustus a decis reformarea din temelii a serviciului de stingere a incendiilor, organizându-l pe baze militare.

În anul 22 i.Hr. au fost create trupele permanente de vigili, care acționau în interiorul orașului fiind însărcinate cu paza contra incendiilor și cu ordinea publică. La înființare, corpul vigililor avea un efectiv de 600 de oameni recrutat numai din sclavi. După incendiul din anul 6 d. Hr., acest corp se reorganizează ajungând la cifra de 7000, compus exclusiv din liberi (sclavi eliberați).

Pont du Gard, apeductul roman de la Nîmes, construit sub Augustus

Lungul timpului, numărul acestora nu a fost constant. De exemplu, în epoca lui Traian o cohortă numără 115 ofițeri și subofițeri, iar numărul soldaților se ridică la 930. Tărâia unei centurii varia de la un minim de 125 de oameni până la un maximum de 173. În Roma existau șapte cazărmări principale numite *stationes* sau stații și 14 corpuși de gardă ce purtau denumirea de *excubitoria*. În urma săpăturilor arheologice au fost descoperite patru stații și două corpuși de gardă. Cazarma primei cohorte, unde se afla sediul central și comanda corpului a fost descoperită în anul 1644, la extremitatea nordică a Pieței Sfintilor Apostoli, în timpul pontificatului Papei Urban al VIII-lea. Descoperirile au pus în evidență săli uriașe ornamentate cu columne, piedestale și statui de marmură ale zeilor și împăraților, fresce reprezentând scene din viața cotidiană în cazarmă, precum și podele încrustate cu mozaic. Aceste sedii dispuneau, de asemenea, de săli de aşteptare, birouri, încăperi speciale pentru tehnica de intervenție, altare închinat diferențelor zeități, precum și terenuri de antrenament.

Ruinele forului roman

Înțelegerea corpului vigililor cădea în seama finanțelor statului, dar cum acestea nu erau capabile tot timpul de un asemenea efort, în anul 24 d. Hr., printr-o lege specială, a fost instituită o taxă de 5 % din vânzarea sclavilor. Tot prin această lege, vigilii au obținut dreptul ca după un serviciu militar de şase ani să primească cetățenia romană și, prin acesta, să beneficieze de toate drepturile. Pe lângă stingerea incendiilor, aceștia aveau și atribuiri de jandarmerie, prin urmărirea sclavilor fugari și restabilirea ordinii publice în caz de revoltă. Centurioni, după trei ani de serviciu ireproșabil, puteau fi promovați pentru a servi în gărzile pretoriene (gărzile imperiale).

Imobilele din Ostia, portul la Adriatică al Romei

De asemenea, funcția de prefect al vigililor era o adevărată rampă de lansare pentru ocupant, acesta putând accede la unele dintre cele mai înalte demnități ale statului roman, ca de exemplu cea de prefect al annonei (cel ce răspunde de aprovizionarea populației Romei) sau de guvernator al Egiptului.

Una din îndatoririle principale ale vigililor era aceea de prevenire a incendiilor. De fiecare dată când avea loc un incendiu, prefectul era obligat să deschidă o anchetă oficială și să judece cazul la tribunal. Dacă focul izbucnea din neglijență, dovedită în urma investigațiilor, cel vinovat era pedepsit prin admonestare publică sau prin bicuiuire, în funcție de gradul de responsabilitate.

Celestineul sau amphiteatru flavian. Început sub împăratul Vespasian și terminat sub Titus, cu o capacitate de peste 85000 de locuri

Incendiatorii erau sortiți morții prin aruncarea de pe stâncă tarpeiană, o colină abruptă ce se înălța deasupra Tiberului. Ofițerii vigililor erau autorizați să inspecteze bucătăriile din fiecare casă, brutăriile, fierariile și alte locuri unde se lucra cu foc.

De asemenea se controlau depozitele de grane și de lemn precum și garderoabele amenajate la intrarea în marile tempe. Conform *Digestelor* lui Iustinian (527-565), vigilii aveau ordin să reamintească fiecărui cetățean obligația de a avea pregătită o cantitate de apă în camerele de sus ale locuinței, precum și un sumar de echipamente anti incendiu (ex: găleți). Personalul dintr-o cohorte de vigilii era împărțit în echipe specializate în funcție de sarcini: *siphonarii* (cei ce manevrau pompele), *aquarii* (aveau grija de alimentarea cu apă), *vexilarii* (servanții pompieri propriu-zisi, purtători de *signum*- însemnele unității din care faceau parte), medici (căte

patru la o cohortă) și victimarii (preoți militari – în armata romană erau assimilați ca subofițeri). Dacă la locul sinistrului nu existau guri de incendiu pentru racordarea pompelor, atunci intrau în acțiune gălejile aquarilor, ce formau un lanț viu până la cea mai apropiată sursă de apă. Pompele vigililor se numeau *siphon*, se punea în funcțiune prin dublă acțiune și se alimentau dintr-o cisternă mobilă sau de la rețeaua publică de apă. Ambele utilaje (pompa și cisterna) erau hipo tractate. Anticii pompieri foloseau și baliste pentru dărâmarea caselor în flăcări și pentru a crea spărzi în zidul de foc.

Imperator Octavianus Augustus

Pentru evacuarea oamenilor dintr-un imobil în flăcări se utilizau pătrări de postav umede, numite *centones*. Acestea puteau servi și la stingerea incendiului. Ingenioși, romani au descoperit că și obiectul era un bun agent de stingere. Totuși, baza dotării tehnice a fiecărei subunități de intervenție o constituiau, gălejile, scările, cângile și topoarele.

Vigililor le revenea importanța sarcină de a păzii depozitele de cereale ale statului din portul Ostia. După cum se știe, Imperiajii, pentru a călăra bunăvoița plebei, distribuiau gratuit grâu și pâine în cantități uriașe, mai ales în timpul jocurilor și spectacolelor oficiale. De aceea incendierea depozitelor sau furtul cerealelor din acestea, puteau duce la violente mișcări de stradă. În mod normal în cauzarma din portul Ostia staționau

permanent 320 de vigili, dar patru luni pe an (perioada de desfășurare și de distribuție) efectivul acestora era suplimentat cu încă 320 de militari (patru centurii) detasaja din Roma. În perioadele de tulburări politice din cursul secolului al III-lea, vigili trec sub autoritatea prefectului pretorian (comandantul gărzilor imperiale). Vechii pompieri erau foarte populari, fiind porecliti *sparteoli* de către oamenii de rând, după numele gălejilor aquarilor, care se numeau *spartum* (erau confectionate dintr-un material etans, acoperit cu var stins). În provincii, pază contra incendiilor, cădea în sarcina *colegiilor de meseriași*, care erau organizate ca niște corporații. Ele erau constituite din *decurii* (zece oameni) iar în fruntea lor se găsea un *praefectus collegii*, ales din aristocrația locală. Acestui prefect îi se suprapunea un consiliu de administrație (*ordo decurionum*), a cărui sarcină era să

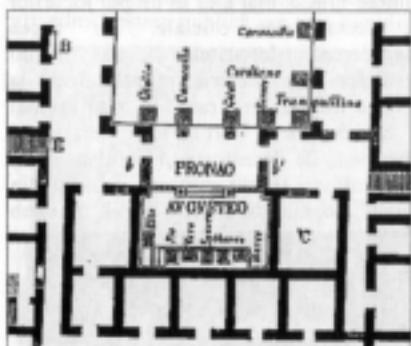

Reconstituirea unei cazărmi a vigililor

(purtători de steag), *principales* (oameni cu atribuții speciale) și *imaginiferi* (purtători de portrete). La fel ca unitățile militare, fiecare asociație profesională avea o divinitate protectoare numită *genitus collegii*, care era adorată într-un sanctuar special. Colegiile care aveau atribuții pe linia apărării împotriva incendiilor, erau cele ale *fabrilor* (fierari, dulgheri, zidari, pietrari), *centonarilor* (postăvari, croitori) și *dendroforilor* (lemnari). În Dacia romană, cel mai menționat în texte epigrafice, dintre colegii, este cel al fabrilor, a căruia prezență o găsim la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (15 texte), Apulum, Tibiscum, Drobeta, etc.

Planul unei cazărmi principale

Cel mai mare incendiu din istoria României imperiale, a fost cel din vara anului 64 d.Hr., ce a distrus două treimi din marele oraș. Focul, care a durat nouă zile, s-a extins violent și cu repeziciune, ajutat fiind de gradul ridicat de uscăciune al lemnului din compoziția construcțiilor și de faptul că acestea erau foarte îngheșuite în cartierele sărace (*Transstiberim*, *Subbura*, etc.).

Pe vremea aceea, gurile rele spuneau că însuși împăratul Nero (54-68 d.Hr.) ar fi ordonat incendierea deoarece credea că poemul compus de el despre incendiul din Troia ar avea mai multă forță epică dacă ar vedea cu proprii săi ochi, iadul limbilor de foc. Un

susină interesele economice ale organizației și să o coordoneze cât mai eficient. Sediul colegiului se numea *schola*, și era locul unde se păstra arhiva, steagurile, obiectele de paradă și tehnica de intervenție. Statul controla activitatea acestor corporații de meseriași, în scopul preînlăptirii unor potențiale rebeliuni, și le obliga la prestații cu caracter public printre care și participarea la stingerea incendiilor. Organizarea colegiilor o imita pe cea militară, dispunând de *vexillarii*

Regimul asociațiilor profesionale romane a trecut aproape neschimbat în breslele caracteristice Evului Mediu. Alături de colegiile amintite, atribuții de alarmare și primă intervenție pe timpul noptii revineau și paznicilor de noapte ai orașelor, așa numiții *nocturni*, ce se subordonau edililor. Săpaturile arheologice au scos la iveală, lângă *Gherla*, un altar pentru toti zeii și zeițele închinat în cinstea oamenilor din gărzile de noapte (*in honorem nocturnorum*), de către gradatul *Marcus Aurelius Frontonianus* la anul 216.

alt zvon, acredita ideea că împăratul a ordonat vigiliilor să nu acioneze pentru a putea reconstrui orașul după propria viziune.

Nu se cunoaște cu exactitate ce a cauzat izbucnirea mareului incendiu, cert este că după stingerile Nero a dat un cod de legi specifice prin care pedepsele pentru neglijență erau înăsprite și se interzicea executarea de construcții cu zid comun.

Peste o parte din ruinele incendiului, arhitecții Severus și Celer au construit, din dispoziție neroniană, *Domus Aurea* sau *Palatul de aur*. Pentru că nu a fost finalizată, împărații ce au urmat, de la *Titus* la *Traian*, au dărâmat-o, ridicând peste ea bâi publice.

1. Chamoux, François. *Civilizația efebanei*. Ed. Meridiane, București, 1985
2. Manzi, Horia C., *O istorie a României antice*. Ed. Albatros, București, 1982
3. Schneider, Wolf, *Omnipresențul Babilon*. Ed. Polinick, București, 1965

4. *Enciclopedia civilizației romane*. Ed. Stiințifică și Enciclopedică, București, 1982
5. *Enciclopedia ilustrată de istorie universală*. Ed. Reader's Digest, București, 2006
6. Tudor, Dumitru. *Orase, târguri și sate din Dacia romana*. Ed. Stiințifică, București, 1968

Summary

The article presents aspects of the fight against fires during the Roman Empire – important as historical data themselves, but also by the influence the Empire has had over large territories of Europe, comprising the Romanian one.